

Maja Bošković-Stulli

Az utóbbi fél évszázad legjelentősebb horvátországi (korábban jugoszláviai) népköltészet-kutatója 1922. november 9-én Eszéken (pontosabban: Osijekon) született. Jellemző az európai folkloristák mára szétfeszülő kapcsolataira, hogy csak most (és kerülő úton) értesültünk arról, hogy 2012. augusztus 14-én Zágrábban hunyt el, hosszas betegség után.

Dédszüleitől kezdve bérlők, majd orvosok voltak az ősei, akik kiváltképpen kedvelték a költészetet. A 19. század végén morva földről bevándorolt, akkor még Boskowitz írásmódot használó család magát csakhamar „magyar zsidónak” tartotta. Anyai részről a Szarvas (korábban Schwitzer) család otthon az irodalmi német és a magyar nyelvet beszélte. Nagyanyja a zsidó ünnepeket következetesen tartotta. Meg is szenvedtek érte: a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság szétesése után 1941-ben az önálló horvát állam elfogta, haláltáborba zárta a család tagjait, rengeteg és változatos „esemény” (közte valódi partizánharc) után csak Maja maradt életben (aki Zágrábban még zsidó elemi iskolába járt, és 1941-ben itt érettségizett). Elpusztult testvére, az ígéretes modern horvát költőnek indult Magda is. Rögtön a világháború után az elpusztíthatatlan életerejű ifjú lány a zágrábi egyetemre iratkozott be, irodalmár-szlavistának készült. Szinte azonnal a kiválasztottak közé került, akiket a jugoszláv kulturális vezetés szovjet egyetemekre küldött. Előbb Kazan, majd Leningrád következett, ahol módja volt látni az akkor éppen leginkább háttérbe szorított valódi folklor-kutatókat. Amikor 1948-ban Sztálin szakított Titóval, szerencsére az egyetemista Maja Boškovićot nem csukták le, hanem hazaengedték. Ily módon 1948 és 1950 között a belgrádi egyetemen tanult, és ekkor már a prózai népköltéssel foglalkozott. Diplomáját is itt szerezte, majd később, 1961-ben Zágrábban doktorált: a Midasz-történetről („a samárfülű uralkodó titka”) szóló, klasszikus összehasonlító mesetípus-monográfiával, amiből igen érdekes (és sok-sok) balkáni változatot gyűjtöttek össze. Megalaku-

lása (1952) óta a zágrábi akadémiai Folklór Intézet (később Etnológiai és Folklorisztikai Intézet) munkatársa, évtizeden át (1963–1973) igazgatója, a *Narodna umjetnost* évkönyv kialakítója és szerkesztője volt. A nemzetközi folklorisztikába a Kurt Ranke alapította *Volkserzählungsgemeinschaft* (ma *International Society for Folk Narrative Research*) társaság révén az 1950-es évek végétől kezdve szorosan bekapcsolódott. Ő volt például a *Fabula* folyóirat szerkesztőbizottságának „kelet-európai” tagja. Szinte mindjárt és mindvégig elismerték munkásságát. Megkapta a Pitře-díjat, a Herder-díjat, az Antun Barac-díjat, a horvát akadémia irodalmi osztályának tagja és a horvát Néprajzi Társaság dísztagja lett. Kiváló terepmunkás és szervező volt. Nagyszabású népköltési gyűjtései (rendezve!) a zágrábi folklórintézetben vannak. Jó érzéke volt népköltési áttekintések, antológiák összeállításához. Szoros kapcsolatot ápolt a zágrábi modern irodalomtudomány képviselőivel, akik az *Umjetnost riječi* (A szó művészete) folyóirat köré csoportosultak (Zdenko Škreb és Aleksander Flaker vezetésével). Tőlük egy kissé fenomenológiai elméletet vett át, a szóbeli és írásos szövegek következetes megkülönböztetésével. Ezt nemcsak a közelmúltban gyűjtött folklórszövegek, hanem a régebbi és legújabb (például a NOB = a Tito vezette nemzeti felszabadító háború eseményeit idéző) írásos dokumentumokban ránk maradt adatok értelmezésénél mindig is következetesen hangsúlyozta. Nyugalomba vonulása (1979) után is fáradhatatlanul dolgozott, amit csak a polgárháború szakított meg. Ekkor Göttingenbe menekült (nyilván iszonyú élettapasztalatai miatt). Onnan azért „leveleket” küldött haza, és ezeket publikálták is. Egyébként is a német folklorisztikával volt szorosabb kapcsolatban. Oroszul és németül jól tudott, morva, szerb és boszniai kollégáival (mint pl. Oldřich Sirovátka, Nada Milošević-Đorđević, Vljako Palavestra stb.) mindvégig jó kapcsolatban állt. Legutolsó éveit ismét Zágrábban töltötte. Ekkor jelentek meg visszaemlékező írásai is, életének azokról a részéről, amelyekről korábban alig beszélt. Férje, Bernard Stulli történész és levéltáros volt: kellemes úriember, aki jól tudott olaszul, és többek között a „parasztlázadó” Matija Gubecre vonatkozó történeti dokumentumokkal meg dalmáciai boszorkányperekkel is foglalkozott.

Népmeséket, mondákat, sőt a NOB dalkincsét (*Ötágú csillag, miért vagy te veres?* címmel) antológiákban tette közzé. Alapvető fontosságú volt a horvát irodalomtörténet első kötetébe írt összegezése a „szóbeli irodalomról” (*Usmena književnost* – 1978), amelynek társkiadványa az írásban megjelenő folklór jellegű szöveganyag, a *pučka književnost* áttekintése tanítványától (Divna Zečević). Tudtommal ez mindmáig Európa-szerte a legjobb áttekintés a „folklór irodalom/népköltészet” két fontos forrástípus-anyagáról egy nemzet kultúrájában. Az 1970-es évek közepétől sorozatban jelentek

meg tanulmánykötetei (*A szóbeli irodalom mint a szó művészete* [1975] – *A szóbeli irodalom egykor és most* [1983] – *A szóbeli énekköltészet az irodalom keretében* [1984] – *Dalok, elbeszélések, fantasztikum a szóbeliségben* [1991] – *A szóbeli hagyományról és az életről* [1999] – *A régi horvát epikus énekektől a mai mindennapi folklórig* [2005] – *Történetek hazámból* [2007]). Ezekben folklorisztikai témák, a horvát klasszikusok, mint Miroslav Krleža, August Šenoa, sőt a folklorizmus témái is sorra kerültek. Az utóbbi kötetekben olvashatók magáról és családjáról írott élettörténetei.

Maja Bošković-Stulli igazán nagy szöveganyagot ismerő empirikus folklórkutató volt, akitől távol állt megalapozatlan következtetések levonása. Az irodalomelméletet is csak olyan mértékig használta, amíg ezekből közvetlen tanulságokat lehetett levonni. Most ismét átlapozva dolgozatait, feltűnik, milyen jó szlavisztikai ismeretei, a hagyományos nemzetközi elbeszélő motívumokra vonatkozó megjegyzései voltak. Ilyen például a „hős falu” története, amelyet mi – mind a horvátok, mind a magyarok számára igencsak meglepő módon – Lope de Vega *Fuente Ovejuna*-drámájából ismerünk. Noha a politikai eseményekről 1945 után is mindig határozott véleménye volt – a zágrábi politikában, sőt a kultúrpolitikában nem vett részt. A szakmában is határozott, szinte változtathatatlan nézeteket képviselt, még személyekre vonatkozóan is, mégsem volt polemizáló vagy teoretikus szerző. Nem tudom kellőképpen elismerni, hogy éppen ő mennyire hozzájárult a valódi horvát hagyományok ápolásához.

1993-ban a *Narodna umjetnost* 30. kötete az ő tiszteletére szentelt nemzetközi tanulmánygyűjtemény volt. A szerkesztők maguk írják, hogy a horvát háború következtében nem tudtak mindenkit értesíteni a készülő kötetéről, és beküldött kéziratok is eltűntek. Még így is imponáló a nemzetközi szerzőgárda és dolgozataik színvonala. A kötetben olvashatók a fontos életrajzi adatok, és egy teljesnek szánt (ám mégsem teljes) bibliográfia is található. Ez persze mára kiegészítésre szorul, annál is inkább, mivel több könyve többszöri lenyomatban is hozzáférhető volt. Úgy látszik, minden fontosabb tanulmánya nyomtatásban megjelent (a köteteket tekintve: többször is). Az is feltűnő, milyen sok horvát recenzió készült szövegkiadásairól és tanulmányköteteiről. „Könnyű” tehát értékelni ezt a gazdag életművet. Ám a több ezer nyomtatott lapnyi szöveg alapos és gondos elemzőre mindmáig vár! Ez az életmű nagyon is a társadalmi válságok sorozatát hozó korból érthető meg: a szövegtörténeti vizsgálatok gazdagságában, az „új elbeszélések” figyelembevételében – és nem valamilyen elméletben.

Ami a magyar kapcsolatait illeti, magyarul ő már csak néhány szófordulatra emlékezett. Magyar kortársaival (Dégh Linda, Dömötör Tekla és persze Ortutay Gyula) nemzetközi folkloristakongresszusokon találko-

zott. Minthogy ő „akadémiai” intézetben dolgozott, az lett volna természetes, hogy a budapesti Néprajzi Kutatócsoporttal alakítsanak ki szoros kapcsolatokat. Ám ez (néhány kollégát leszámítva) igazában nem jött létre. Előadással is részt vett a Pócs Éva szervezte 1988-as budapesti nemzetközi boszorkánykutató konferencián. Most látom, hogy magam is csak egy könyvét ismertettem (ám a zágrábi folklórintézet eredményeire sokszor hívtam fel a figyelmet). Amikor 1968–69-ben elvben Újvidékre szóló ösztöndíjjal voltam Jugoszláviában, időm javát Zágrábban töltöttem, az általa vezetett intézetben. (Hihetetlenül érdekes idő volt, például csak „mi” láthattuk a televízióban Jan Palach temetését, vagy a tüntetésben folytatódó csehszlovák–szovjet 1969. márciusi jégkorongmérkőzést!) Sok-sok praktikus segítségén túlmenően sokszor beszélgettünk – noha ő nem kedvelte az én akkori témámat (strukturalista folklorisztika). Ám intézetében is szinte minden témát engedélyezett – feltéve, hogy színvonalasan foglalkoztak ezzel. Nem volt barátkozó-lelkendező vagy szalonudvarias ember, erőteljes, gyors, kissé fulladozó, határozott beszédmódjával nem is adott időt ellenérvek kifejtésére. Később is, valahányszor Zágráb felé jártam, igyekeztem felkeresni. Ekkor már jobban érezte, miért volt számára mindvégig idegen a horvát önmitologizálás, pl. egy etnológiai intézetben a (különben aranyos családtagjaikban megismert) Gusic család tunguz (!) ősiségének államilag finanszírozott kutatása. Ő azonban szigorúan és szakszerűen mindig az éppen akkor írott dolgozatáról beszélt. 1969-ben próbáltam rávenni, jöjjön el ő is az akkor Zágrábban tartott nemzetközi modern zenei fesztiválra (amely számomra életre szóló élmény volt, mivel itt hallottam először élő előadásban Ligetit, Stockhausent és a Fülöpszigetéről származó, igazán hangosan ciripelő tücsköket). De nem volt erre hajlandó, noha, mint kiderült, valahonnan ismerte Vinko Globokart. Cserébe elhívott néhány költői estre, és a Krleža-akadémiai ülésekre, ahol például a csodálatos és sokrétű *Petrica Kerempub*-balladákról volt több, egymást követő előadás és vita (ő is hozzászólt). [Zárójelben azt is hozzá kell tennem, hogy az is életre szóló élmény volt számomra, hogyan őrizték meg az 1970-es évekig szellemi integritásukat az ezt a korszakot a hazai és világtörténelem ellenére megélő szerb és horvát akadémikusok, akiket a maguk egész társadalma nálunk elképzelhetetlenül magasra tisztelt – mintha a tudomány még mindig számított volna az akkori rezsimben.] Az ő intézetének munkatársa volt a finom és elegáns zágrábi kávéházi kultúrát akkor még mindig megtettesítő költő, Olinko Delorko is, aki a mindmáig legrégebbi magyar vonatkozású horvát népdaladatot felismerte: *Lavuš kralj* (Lajos király) töredékének említésével. Minthogy Bošković-Stulli egyik

antológiájának címe „az éigérő fa” volt, e mesetípusról sokszor beszélgettünk – és én voltam a szkeptikusabb.

Hosszú és bizony elborzasztó, nemcsak „fordulatos” élete tette a 20. század méltó folkloristájává. Noha tanítványainak immár két-három nemzedéke említi alakját, és ő maga idejekorán foglalkozott az „új” folklórjelenségekkel – az ő világa és az ő folklorisztikája mára örökre elmúlt. Ezért is kell emlékére felhívni a figyelmet, hiszen mostanra további ilyen kelet-európai kollégái alig maradtak.

Már másutt és többször is mondtam: legalább néhány, személyes vonatkozású tanulmányát magyarra kellene fordítani – hogy jobban értsük ezt a múlt világot: önmagunkat. Minden magyar folklorista számára ugyanis kötelesség a horvát folklórt alaposan és szakszerűen ismerni – a biztosan több mint ezredévnyi együttlét miatt.